

Orosz jövevényszavak az erzában: új minták a ragozásban

Fejes László

A klasszikus nyelvelírások szerint (Bartens 1999; Keresztes 1990, 2011; Valdek 1996 stb.) az erzában előlségi magánhangzó-harmónia van, melyben a mássalhangzók is szerepet játszhatnak: a palatalizált mássalhangzóra (fonemikusan ezek csak dentálisok lehetnek) vagy *j*-re végződő tő a harmonikus toldaléknak ugyanúgy az elől képzett változatát várja el, mint az utolsó szótagjában elől képzett magánhangzót tartalmazó tő, függetlenül attól, hogy milyen magánhangzó van benne.

Fejes (2021a) amellett érvel, hogy valójában magánhangzó-mássalhangzó harmóniáról van szó, melyben a magánhangzók és mássalhangzók kölcsönösen váltják ki egymás előlségét/palatalizáltságát. Fejes szerint a toldalékokban álló palatalizálatlan dentálisok csak akkor nem palatalizálódnak, ha szibilánsok, vagy ha szibilánsokkal alkotnak kapcsolatot. Fejes azt is demonstrálja, hogy a többeli magánhangzók és mássalhangzók (pontosabban az első szótagi magánhangzó, ill. az azt megelőző és követő mássalhangzó) is harmóniát mutatnak, azaz az elől képzett magánhangzók előtt és után általában palatalizált dentálisok állnak, míg a velárisok előtt palatalizálatlanok. Az erős tendenciaként megnyilvánuló harmóniából azonban a szibilánsok (ill. a toldalékokban ritkán, ill. inkább csak allofónként előforduló affrikáták) kimaradnak, ezek palatalizáltsága/palatalizálatlansága, illetve az utánuk/előttük álló magánhangzó képzési helye között semmiféle gyakorisági összefüggés nem mutatható ki. Fejes (2021b) azt is vizsgálta, hogy az orosz jövevényszavak mennyiben módosítják ezt az erzára jellemző mintát. Megállapítja, hogy a szókezdő dentális és az első szótagi magánhangzó palatalizáltsága/palatalizálatlansága, illetve képzési helye között az eredeti erza szavakban és az orosz jövevényszavakban hasonló összefüggés van, de az erza tövekkel szemben az orosz tövekben ez a szibilánsok körében is megvan; ugyanakkor az első szótagi magánhangzó és az azt követő dentális esetében ilyen összefüggés nincs.

Sajnálatos módon Fejes vizsgálatai nem térnek ki arra a kérdésre, hogy a többeli harmónia, illetve annak hiánya hogyan befolyásolja a ragozást. Konkrétan az a minta az érdekes, amikor az utolsó szótagi elől képzett magánhangzó után a tő végén palatalizálatlan dentális áll (azaz a többeli harmónia nem érvényesül). Az ilyen esetekben a harmonizáló mássalhangzóval kezdődő és harmonizáló magánhangzót is tartalmazó toldalékoknak (ilyen pl. az ablativus ragja: /kal-do/ 'hal-ABL' : /kali-dje/ 'fűz-ABL', /kudo-do/ 'ház-ABL' : /velje-dje/ 'falú-ABL' stb.) egy harmadik allomorfiájuk jelenik meg, melyben a mássalhangzó palatalizálatlan, de a magánhangzó elől képzett (pl. /verigiz-de/ 'farkas-ABL'). Nem világos azonban, hogy ez a típus milyen gyakori.

Előadásomban amellett érvelek, hogy a Fejes által is használt szótári anyag (Mészáros–Sirmanikina 2003) azt mutatja, hogy az eredeti erza névszók körében ez a tőtípus kizárólag akkor fordul elő, amikor a tövégen szibiláns, vagy szibilánst is tartalmazó mássalhangzókapcsolat áll. Ez ugyan megerősíti Fejes állítását, miszerint a szibilánsok nem vetik magukat alá a harmóniának. Ugyanakkor az alaposabb vizsgálat azt mutatja, hogy a szibilánsok és a többi dentális között nincs jelentős különbség. A vizsgált típusban a /z/-re végződő tövek

száma eleve nagyon alacsony; /s/-re végződő tő ugyan sok van, de ezek kevés kivétellel a /ks/ mássalhangzó-kapcsolatra végződnek, és az esetek nagy részében a mássalhangzó-kapcsolat egy képző. Ha tehát nem azt nézzük, hogy hány /s/ végű szó van a vizsgált tőtípus körében, hanem hogy hány morfémat követhet a palatalizálatlan dentáliust, de elől képzett magánhangzót tartalmazó toldalékalternáns, akkor a szibilánsok és a többi dentális közötti különbség kevésbé lesz jelentős.

Az orosz jövevényszavak ezt a képet erősen megváltoztatják, hiszen új mintaként megjelennek az utolsó szótagjukban elől képzett magánhangzót tartalmazó, de nem-szibiláns dentálisra (vagy illet tartalmazó mássalhangzó-kapcsolatra) végződő tövek, és ez által a palatalizálatlan mássalhangzóval kezdődő, de elől képzett magánhangzót tartalmazó toldalékalternánsok új mássalhangzók után jelenhetnek meg. Ezek megjelenésével együtt jár a sajátos toldalékalternáns előfordulási gyakoriságának a növekedése: bár számos orosz jövevényszó a szókincs periferiáján használatos és ritkán jelenik meg, egyesek nyilvánvalóan a gyakoribb szavak közé tartoznak: /obed/ ‘ebéd’, /pojezd/ ‘vonat’, /biljet/ ‘jegy’, /sovet/ ‘tanács’, /taġen/ ‘tag’, /nomer/ ‘szám, szállodai szoba’, /pensjonier/ ‘nyugdíjas’, /fofer/ ‘sofőr’ stb.

Az igetövek vizsgálata ezt a képet is árnyalja, az igék körében ugyanis előfordulnak olyan tövégzódések is, melyek a névszók körében nem (vö. Fejes 2020). Az igetöveket is figyelembe véve az orosz jövevényszavak okozta változás nem annyira drasztikus. (Az igetőtípusokat azonban az orosz jövevényszavak nem érintik, mivel az orosz igetövek közvetlen átvétele nem jellemző.)

Hivatkozások

- Bartens, Raija. 1999. Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Fejes, László. 2020. Hunting for antiharmonic stems in Erzya. In Proceedings of the 6th International Workshop on Computational Linguistics of Uralic Languages. Wien, Austria, January 10–11, 2020, pages 38–47. Association for Computational Linguistics.
- Fejes, László. 2021a. Erzya stem-internal vowel-consonant harmony: A new approach. *Acta Linguistica Academica* 68: 1-2. pp. 158–174.
- Fejes, László. 2021b. The phoneme pattern of Erzya and the Russian loanwords. Slides from the conference: Indigenous languages of Russia in contact with Russian (Moscow, 11–13 February 2021).
- Keresztes László. 1990. *Chrestomathia morduinica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László. 2011. *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Mészáros Edit – Sirmankina, Raisza. 2003. *Erza-mordvin–magyar szótár*. Savaria University Press, Szombathely.
- Valdek, Pall. 1996. *Ersa keel. Öpiku konspekt ja sõnaloend*. [Valdek Pall], Tallinn.